

Сторінки життя і діяльності Феофіла Гавриловича Яновського (до 150-річчя від дня народження Ф.Г. Яновського)

А.М. Приходько

Державна установа «Національний інститут фтизіатрії і пульмонології
імені Ф.Г. Яновського АМН України», Київ

Резюме. Коротко висвітлено життєвий шлях видатного терапевта, науковця, громадського діяча, основоположника вітчизняної фтизіатрії, одного із засновників знаменитої Київської терапевтичної школи, першого в історії української медицини академіка-клініциста, а також його наукова діяльність.

Ключові слова: Ф.Г. Яновський, біографія, історія медицини.

Медицина протягом свого розвитку впродовж тисячоліть багата на особистості, які стали етапними на шляху її стрімкого еволюційного розвитку.

Відомий німецький філософ і психіатр Карл Ясперс вважав, що мистецтво лікування ґрунтується на двох основах, однією з яких є природниче пізнання та її практичне застосування, іншою — етика людяності. Лікареві ніколи не слід забувати про гідність хворого, який сам вирішує свою долю, та про цінність життя кожної людини. Слід сказати, що ці слова можна віднести лише до лікаря, сповненого ідеалів. Науковий аспект медицини вивчають у вищій школі, і вона доступна для вивчення. Що стосується людяності лікаря, то її не можна ні навчити, ні навчитися; вона є традицією, яка передається з першого ж дня викладання медицини на прикладах і образах та поступово укорінюється в майбутньому лікареві, поки він не сповниться нею і не стане лікарем, наступником Пппократа.

До речі, ще Пппократ висловив припущення, що лікар, який є філософом, стає богоподібним. Звичайно, він мав на увазі

не філософські знання чи вчення, а діяльність таких лікарів, які виконують свій обов'язок, мислячи і вкладаючи в це душу. Одних пригнічує та обставина, що вони залишаються незрозумілими, інші шукають порятунку в самообмані, але багато з них ледь розуміють, що означає бути лікарем, бути людиною. Карл Ясперс виразив це так: «Найбільше, що лікареві іноді вдається, — це зробитися супутником хворого на все його життя як людина поруч із людиною, у незлічимої проявах дружби, яка виникає між лікарем і хворим... Тоді лікар, зрештою, все ж таки стає ідеальною фігурою. Він повинен бути особистістю, яка все це здійснює, не обманюючи, більше того безпосередньо цього не бажаючи. Усьому іншому — застосуванню лікарських засобів і методів можна навчитися. Але навчитися великому не може ніхто, в тому числі й лікар. Лише повсякденна робота, спілкування з хворим дає уявлення про внутрішній світ лікаря та вказує, до якої групи лікарів він належить».

Одним із еталонів людяності лікаря можна назвати українського Пппократа — Феофіла Гавриловича Яновського, якому у червні 2010 р. виповнилося 150 років від дня народження.

Народився Ф.Г. Яновський в с. Миньківці Новоушицької волості, Подільської губернії, нині Хмельницька область, у багатодітній сім'ї службовця. Батько Гаврило Іванович Яновський був високоосвіченою людиною, закінчив Головний педагогічний інститут у Петербурзі, працював в Управлінні державного майна, знав грецьку, латинську і польську мови, тому не дивні його намагання розвинути у своїх дітях різні духовні й розумові здібності. Він вчив Феофіла музиці, грі на скрипці та співу, виховав і розвивав у нього ту музикальність слуху та любов до мистецтва, що ними потім відзначався Ф.Г. Яновський. Не маючи особливих голосових даних, Феофіл брав велику участь у гімназичному хорі, але полюбив музику і співи, часто відвідував оперу. Вже будучи професором, Феофіл Гаврилович показував своїм дітям браму тієї садиби, де він жив у той час; під тією

брамою він пролазив до себе, повертаючись із театру пізньої ночі додому, намагаючись нікого не потурбувати.

Як відомо, на початку 1870 р. родина Яновських переїхала до Вінниці, за місцем служби батька, а десятирічний Феофіл вирушив до Києва (остаточно сім'я переїде сюди у 1878 р.), де він почав навчатися у 4-класовій Київській подільській прогімназії. В Києві Феофіл прожив 3 роки разом із братом Хрисантом, наймаючи квартиру у педагога М.Г. Ружицького, а потім оселився у помічника класного наставника прогімназії Ф.А. Барцева. Кімната, в якій проживали 5 гімназистів, скидалася швидше на оранжеву, ніж на приміщення для людей: влітку в ній була тропічна спека, а взимку нестерпний холод. Та попри це гімназисти жили дружно й весело, їх популярною розвагою була баталія подушками і башликами. Феофіл брав участь у розвазі скромно і стримано, ніби соромлячись. Адже був він мініатюрним і худим хлопчиком, з широко розкритими, допитливими очима, з його маленького зросту товариші завжди сміялися.

Коли Феофіл навчався у 8 класі 3-ї Київської гімназії, його батьки остаточно переїхали до Києва, а юнак для поліпшення матеріального стану сім'ї почав давати уроки учням своєї гімназії.

Шкільні товариші та колеги Яновського згадували, що мав він надзвичайну пам'ять: «Нас дивувала гострота його пам'яті — він, наприклад, міг легко пригадати точну адресу і прізвище хворого, що його відвідував лише один раз багато років тому; він знав усіх лікарів, з якими зустрічався, ім'я та по батькові, не кажучи вже про прізвища, а число їм — леґіон».

Опанувавши німецьку та французьку мови так, що вільно читав в оригіналі наукові праці, почав вивчати англійську. Робив це Феофіл досить своєрідно і цікаво: дорогою з дому до клініки Військового шпиталю він вивчав слова, виписані напередодні, дорога була довгою (жив Яновський на Андріївському узвозі), ходив він пішки, бо грошей на інший спосіб пересування не вистачало, і цієї моделі вивчення англій-

ської мови він дотримувався і пізніше, вже будучи лікарем.

У 1894 р. Яновський, будучи завідувачем прозекторського столу Олександрівської лікарні, їде на 4 міс у відрядження до Лейпцига з метою вивчення та вдосконалення патологічної анатомії. Познайомившись із професорами Куршманом та Гофманом, записується на їхні курси для лікарів, слухає клінічні лекції для студентів. Повідомляючи в листах про свою роботу в Лейпцизі, Яновський пише, що його душу все ж таки пориває до хворої людини, а не до трупа, хоча обов'язок наукового працівника, що проводить секційну роботу в Олександрівській лікарні, примушує його ретельно вивчати патологічну анатомію.

У 1901–1903 рр. був ще ряд подорожей за кордон з цією ж метою. Феофіл Гаврилович влітку протягом 3 міс проживав з родиною в м. Кранц (нині м. Зеленоградськ Калінінградської області, Росія), приморському бальнеологічному курорті та щодня вранці о 7-й годині їздив до Кенігсберга, де працював у клініці професора Ліхтгайма. Ці кілька місяців Яновський відпочивав від бурхливого київського життя та мав можливість працювати в науковій галузі. Серед мешканців пансіонату Феофіл Гаврилович користувався надзвичайною популярністю, зачарувавши їх своєю вдачею, жвавим розумом і особливо дотепністю. Так, напередодні від'їзду професора вони влаштували на його честь концерт, складений із творів російських композиторів — Чайковського, Рахманінова, Римського-Корсакова.

Коли у грудні 1898 р. Санітарна рада Київського міського самоврядування обрала Ф.Г. Яновського на посаду ординатора Олександрівської лікарні, він став завідувачем терапевтичного жіночого та інфекційного відділень. Після його приходу кардинально змінилася робота лікарні, у клініці почали проводитися наукові дослідження. Раз на тиждень Феофіл Гаврилович збирав у себе вдома лікарів з метою ознайомлення з новинками медичної літератури, проводилося читання рефератів, розглядався матеріал досліджень у відділенні. Слід сказати, що за час роботи Яновського у клініці ніхто з його колег не заразився жодною інфекційною хворобою. Цей факт свідчить про особисту відповідальність Ф.Г. Яновського за життя не лише своїх пацієнтів, але й співробітників. Велику роль відіграло його уважне ставлення до особистої профілактики, наприклад, у нього був точно опрацьований спосіб зберігати і переносити лікарський халат, без якого він не заходив до хворого з підозрою на інфекційне захворювання.

Популярність лікаря Яновського сягнула далеко за межі Києва: він часто виїжджав на консультації у провінцію та до багатьох міст України. Він зустрічався з подорожніми, серед яких були і такі, що спеціально брали квиток у купе з професором Яновським, на зупиночних станціях його зустрічали люди, які прагнули, щоб Феофіл Гаврилович їх оглянув. Лише у 1917 р., через стан здоров'я Феофіла Яновського, припинили-

ся ці відрядження і саме в цей час у нього виникла ідея забезпечення хворих дітей дешевими і якісними молочними продуктами. Він старанно підтримує думку свого шкільного товариша М.П. Слюсаревського щодо відкриття в Києві молочарського кооперативного товариства.

У грудні 1908 р., в день відзначення 25-річного ювілею наукової діяльності, студенти-медики подарували Яновському срібного стетоскопа його ж моделі зі зворушливим написом, і з того часу він постійно ним користувався. Також його колеги відзначали, що Феофіл Гаврилович «мав прекрасний слух, тонкий нюх, гострий зір і особливий дар інтуїції там, де були симптоми заплутані або недостатні (звичайно, ця інтуїція була несвідомо заснована на його власному досвіді)».

Кінець літа 1906 р. родина Яновських провела на хуторі Сподорець, біля с. Звонкове Глевахської волості. Місцевість так сподобалася Феофілу Гавриловичу, що протягом наступних 6 років вони постійно тут відпочивають влітку. «Життя його тут завжди мало особливий характер. Скромний чесучевий піджак, пальця японської роботи (подарунок його учня І.П. Воскресенського), білий картуз — символи його літнього відпочинку; прогулянки в мальовничому сосновому лісі, катання у човні на річці Ірпін, читання творів улюблених письменників, частенько вголос, сповняли другу половину дня; вранці ж він сам читав наукову літературу, робив нотатки своїм дрібним почерком на тонких аркушах паперу, а потім вкладав їх за відділами в окремий швидкозшивач». Тут Яновському також доводилося здійснювати прийом хворих: на подвір'ї був курінь, у якому він безкоштовно оглядав місцевих селян та раз на тиждень приймав приїжджих пацієнтів. Лише наприкінці серпня він повертався до Києва.

У 1909 р. Яновський відчув, що нездужає — турбувало серце і влітку виїхав до відомого курорту Бад-Наугейм у Німеччині. Місцеві лікарі суттєвих змін з боку серця не виявили, тому наприкінці лікування Феофіл Гаврилович мав бадьорість не лише духу, а й тіла. По закінченню лікування за порадою лікарів він їде до Швейцарії, де проживає на березі Фірвальдштетського озера біля підніжжя Альп.

Важливу роль приділяв Ф.Г. Яновський лекціям для студентів. Теоретичну частину лекцій, побудовану на майстерному аналізі фактів, він ілюструє, демонструючи 1–2 клінічних хворих та пацієнтів, взятих з домашнього прийому. Бажаючи якнайміцніше зафіксувати в пам'яті своїх слухачів якісь важливі факти, він вдавався іноді й до таких прикладів. На лекції, розглядаючи симптоми туберкульозу легень, розбираючи хворого із легеневою кровохарканням, дійшовши до перкуторних ознак, Яновський на прохання студента передає йому плесиметр і молоточок; і в той момент, коли в аудиторії запанувала тиша, щоб краще вислухати тон легень, і молоточок був піднятий для удару, раптом почувся квапливий вигук Феофіла Гавриловича: «А кровохаркання!». Студент зніяковів, а аудиторія назавжди запам'ятала,

що перкутувати хворих із кровохарканням не можна. Професор читав лекцію без перерви, 2 год підряд, пересипаючи її гумористичними оповідками з лікарського життя, таким чином даючи змогу відпочити студентам.

На початку Першої світової війни, 1914 р., наукова робота уклініці припинилася — її співробітників призвали до армії. В особистому житті Ф.Г. Яновського у цей період слід відзначити такі моменти: перед самим початком війни почала хворіти його дружина Ганна Вікторівна, у якої діагностували рак шлунка. Пізніше виявилося, що діагноз помилковий, але протягом 2–3 років душевний стан Феофіла Гавриловича був важким, залежно від перебігу хвороби Яновський переходив від надії до розпачу. У 1915 р. він сам захворів — з'явилися напади ниркової коліки, один з яких тривав тиждень, поки не вийшов камінь. Ці два чинники — тривога за життя дружини і власна хвороба безперечно відіграли велику роль у подальшому розвитку склеротичного процесу, ознаки якого Яновський відчув ще у 1909 р. Уже пізніше, після смерті доньки і дружини, процес почав швидко розвиватися. Феофіл Гаврилович реально оцінював свій стан, але й далі продовжував навантажувати себе роботою. Сам він говорив, що «не сама робота його стомлює й хвилює, а свідомість того, що треба поспішати, що, роблячи якесь діло, він раз у раз відчуває, що друге вже чекає черги і він не встигне його скінчити на певний термін, що, будучи в одному місці, він завжди знає, що на нього чекають у другому. Найбільше хвилювався він через засідання, що їх припадало часто 2–3 на день, і всюди він був за голову або доповідача».

Літо 1928 р. Ф.Г. Яновський вирішив провести в Бучі, куди переїхала його сім'я. Навідуючись сюди 2–3 рази на тиждень, Феофіл Гаврилович у дачному оточенні, далеко від хворих і засідань, читав, гуляв у лісі й проводив короткі вечори в сім'ї, що постійно жила в нього на дачі. В суботу, 23 червня, він мав приїхати до дітей, але несподівано призначений Академією наук захист дисертації затримав його в Києві, і лише надвечір він приїхав на дачу. Увечері в неділю повертається до Києва і наступні 5 днів напружено працює, поспішаючи закінчити справи до від'їзду в Бучу, адже в п'ятницю 29 червня мав захищатися його учень.

Під час захисту Яновському стало погано, ледь дочекавшись, коли учня оголосили доктором наук, він попросив, щоб його перенесли в окрему кімнату, оскільки в нього паралізована права половина тіла, діагноз — інсульт. «Швидка» перевезла його додому, де за ним було встановлено цілодобовий нагляд лікарів з числа його учнів. До свого стану він ставився спокійно, не ремствуєючи, — очевидно, добре усвідомив свій стан і встановлений йому діагноз: «спазм мозкових жил» приймав з легкою посмішкою, кажучи: «добре, коли це так». Місто в цей час жило розмовами «що і як з професором Яновським», напружене чекання відчувалося всюди: на вулицях, у транспорті, громад-

ських закладах. Багато відвідувачів з його колишніх пацієнтів приходили додому з надією почути кращу звістку. Але на 5-й день хвороби, коли навіть лікарі сподівалися на краще, розвинулася пневмонія. 18 липня 1298 р. об 11-й годині 45 хвилин вечора Ф.Г. Яновський помер, втративши свідомість лише за кілька годин до смерті.

10 липня Київ хоронив свого «святого лікаря», проводжаючи його в останню путь улюбленими квітами Яновського — білими ліліями.

На будинку № 136 на вул. Ярослава Вал, де 25 років, з 1903-го по 1928-й рік не лише мешкав, але й практично працював видатний вчений, у 1972 р. встановлена бронзова меморіальна дошка. Його ім'я носить Державна установа «Національний інститут фтизіатрії і пульмонології імені Ф.Г. Яновського АМН України».

Пам'ять про лікаря-гуманіста, всевітньо-відомого вченого Феоділа Гавриловича Яновського, життя і діяльність якого в прикладі високої етики і моральності для сучасних лікарів, назавжди залишиться у серцях нащадків та світової медичної громадськості.

Література

Глиаєв Г. (1939) О мышлении в медицине. Медицина, Москва, 268 с.

Яновський В. М. (1930) Збірник пам'яті академіка Феоділа Гавриловича Яновського. Біографічні відомості про академіка Феоділа Гавриловича Яновського. Видавництво ВУАН, Київ, 786 с.

Страницы жизни и деятельности Феодила Гавриловича Яновского (к 150-летию со дня рождения Ф.Г. Яновского)

А. Н. Приходько

Резюме. Коротко освещен жизненный путь выдающегося терапевта, научного работника, общественного деятеля, основоположника отечественной фтизиатрии, одного из основателей знаменитой Киевской терапевтической школы, первого в истории украинской медицины академика-клинициста, а также его научная деятельность.

Ключевые слова: Ф.Г. Яновский, биография, история медицины.

Chapters of Pheophil Gavrylovych Yanovsky life and work (to one hundred and fiftieth anniversary of Feofil Havrylovych Yanovsky)

A. M. Prychodko

Summary. Life course of the prominent therapist, scientist, public figure, domestic phthisiology founder, one of the famous Kyiv therapeutical school founders and the first academician-clinician in the history of Ukrainian medicine and his scientific work are dealt in brief.

Key words: F.H. Yanovskiy, biography, history of medicine.

Адреса для листування:

Приходько Алла Миколаївна
03680, Київ, вул. М. Амосова, 10,
ДУ «Національний Інститут фтизіатрії
і пульмонології ім. Ф.Г. Яновського»
НАМН України.

Реферативна інформація

Высокий уровень ЛПВП — не показатель отсутствия сердечно-сосудистых рисков?

По материалам www.thelancet.com; abcnews.go.com

Замечено, что среди людей с высоким уровнем холестерина липопротеинов высокой плотности (ЛПВП), так называемого хорошего холестерина, наблюдается тенденция к низкому риску развития сердечно-сосудистых заболеваний. Однако у пациентов, принимающих

статины для снижения содержания в крови уровня липопротеинов низкой плотности (ЛПНП), или так называемого плохого холестерина, даже высокие показатели ЛПВП не могут свидетельствовать о снижении риска развития кардиоваскулярных заболеваний.

К такому выводу пришли исследователи, опубликовавшие 22 июля 2010 г. в он-лайн выпуске журнала «The Lancet» результаты испытания JUPITER, в которое были вовлечены 17 802 человек с низким и нормальным содержанием ЛПНП, однако с высоким риском развития сердечно-сосудистых заболеваний вследствие высокого уровня С-реактивного белка. Пациенты были рандомизированы на группы, получавшие Crestor®/Крестор (розувастатин, «AstraZeneca plc») или плацебо. Данные показывают, что среди тех, кто принимал Crestor®, доля первого нелетального инфаркта миокарда или инсульта, госпитализации вследствие нестабильной стенокардии, артериальной реваскуляризации или сердечно-сосудистой смерти была ниже на 44% по сравнению с плацебо.

Однако среди пациентов, принимавших плацебо, концентрация холестерина ЛПВП была обратно пропорциональна сосудистым рискам и в исходной точке, и во время исследования. В группе сравнения среди больных, принимавших Crestor®, подобная тенденция не была продемонстрирована ни в самом начале, ни во время терапии препаратом.

Комментируя данные исследования, руководитель группы Пол Ридкер (Paul Ridker) отметил, что полученные результаты позволяют еще раз заново оценить значение высокого содержания ЛПВП, которое развивается вследствие снижения холестерина ЛПНП путем массивной терапии статинами. По его мнению, полученные данные предполагают, что высокие уров-

ни ЛПВП в результате лечения этой группой препаратов не являются важной детерминантой сердечно-сосудистых рисков.

Железодефицитная анемия у младенцев

влияет на развитие познавательных функций

По материалам www.pediatrics.aappublications.org

© Bestmoose/Dreamstime.com/Dreamstock.ru

Как известно, проблема дефицита железа у детей первого года жизни является глобальной в педиатрической практике. Железодефицитная анемия (ЖДА) чаще всего развивается у детей первого года жизни, обычно в 5–6-месячном возрасте, когда масса тела ребенка удваивается и антенатальные запасы железа в его организме истощаются. Фактором риска также является искусственное вскармливание ребенка смесями, содержащими недостаточное количество железа.

Результаты недавно проведенных в нескольких медицинских институтах США исследований свидетельствуют о влиянии дефицита железа у детей на развитие познавательных функций, а именно внимания и узнавания. В исследовании были включены 38 детей с ЖДА с уровнем гемоглобина ниже 110 г/л и отклонением менее 2 индикаторов содержания железа в сыворотке крови, 28 детей — с дефицитом железа без развития анемии и 21 ребенок — с достаточным содержанием железа. Дети с ЖДА проявляли меньший интерес к новым объектам и явлениям, чем дети с нормальным уровнем железа. В группе детей с дефицитом железа без анемии показатели развития познавательной функции и восприятия были на среднем уровне. Дети с ЖДА также демонстрировали более низкие уровни узнавания, чем дети без ЖДА. При этом более выраженное влияние железодефицитной анемии на развитие познавательных функций отмечали у детей с низкими показателями развития социально-эмоциональной сферы.

Хотя исследования проводились в группах детей в возрасте 9–12 мес, ученые считают, что когнитивный и социально-эмоциональный дефицит может проявляться и раньше. Дефицит этих процессов, выявляемый в раннем возрасте, имеет непосредственную связь с развитием интеллектуальных способностей в детском возрасте.